

Kritika-Figyelő

Erkölcstani vázlatok

Szerzők: *Boross Sándor, Dessewffy Anna, Endreffy Zoltán, Hatos Gyula, Horváth Szabó Katalin, Kamarás István, Szabó Pál Tivadar és Vass Miklós.*

E hiánypótló mű az erkölcstan területén az első tanítható könyv. Mivel egy kötetben nehéz e tárgykörből mindent összefoglalni, a szerzőknek válogatniuk kellett bizonyos fontossági sorrend szerint. A könyv négy témakört fog át: embertan, erkölcsi alapfogalmak, a mindennapok erkölcstana és a bajba jutott emberrel kapcsolatos erkölcsi feladatok. Ez utóbbi két rész képezi a terjedelem 60 százalékát.

Mielőtt az ember erkölcstanáról szólna a könyv, célszerűen előbb az emberről mond el néhány alapfogalmat. Szó van az ember és állat közti különbségről. A különbségek közt meg lehetett volna említeni, hogy az ember fogalomteremtő, meg akarja ismerni a világot, keresi az igazságot. A tudomány, a művészet, a logika, az erkölcs (és az erkölcsitelenség is), az erény és a jogrend csak az ember sajátja. A kötet meghatározása szerint az ember testből és lélekből áll. Szerencsésebb volna a test, lélek, szellem felosztás. Ez utóbbihoz tartozik a lelkiismeret, a hit, a képzelet, a vágy, az intuíció stb. Részletesen szólnak a szerzők az ember személyiségéről, a temperamentumról és jellemről, az akaratról és az emberi kapcsolatokról.

A második rész az erkölcsi alapfogalmakat tartalmazza. Szó van az emberi boldogságról, az értékekről, az erkölcsi normákról, az erényről és a bűnről. A boldogság lényegét jól fogalmazták meg a szerzők: küzdelem a jóért, a tökéletesedésért saját magunk és mások javára. Nem említik a boldogság, illetve boldog-

talanság legfontosabb tényezőit: az igazság, a béke és öröm, illetve igazságtalanság, békétlenség és örömtelenség. Az erkölcsi normák forrásánál megemlítik, hogy kétféle felfogás van: az egyik szerint a társadalom alakítja az erkölcsöt, a másik szerint a normák isteni eredetűek. E helyen lehetett volna megemlíteni, hogy nem a törvényt kell igazítani az emberhez, hanem az embert a törvényhez.

Az erkölcsi törvényeket a vallások már régen felfedezték. Míg az ember hitt Istenben, elfogadta ezeket. A mai ember maga szabja meg a törvényt magának, illetve a törvényből azt fogad el, amit akar. Ez a törvény elbizonytalanodásához vezetett. Milyen erkölcsi törvényeket tanítsunk tehát, és hogyan bizonyítsuk azok helyességét? Létezik az úgynevezett természettörvény, mely a természetben és az emberben megnyilatkozó törvényszerűségeket jelenti. Létezik egy természetes etika is, mely az emberi cselekedeteket a természettörvény alapján minősíti. A természettörvény tartalmazza azokat az erkölcsi normákat, amelyek az ember önmagával és embertársaival szembeni cselekedeteit az emberi élet célja szempontjából ésszerűen meghatározzák és szabályozzák. A természetes erkölcsi törvény nem változhat, mert akkor az feltételeznék az emberi alaptermészet, az úgynevezett örök emberi megváltozását. Ezenkívül a tudomány is eljutott olyan szintre, hogy igazolni tudja az erkölcsi törvények helyességét. Elsősorban az orvostudomány, a biológia és a társadalomtudomány tud véleményét mondani arról, hogy mi a jó és mi a rossz az ember számára.

A 88. oldalon közli a könyv a tízparancsolatot fél oldal terjedelemben. Itt nyilvánvalóvá válik a katolikus szellemiség, mivel a kétet a katolikus tízparancsolatot közli és nem a bibliait. Ugyanakkor úgy állítja be, mintha ez volna a mózesi tízparancsolat. Ez baj, mert ez valótlanúság. Ugyanis a katolikus tízparancsolat abban különbözik a bibliaitól, hogy elhagyja a 2. parancsot, mert az tiltja a képek tiszteletét, és a 10. parancsból kettőt csinál. Ily módon az első táblára három parancs kerül, holott a bibliainál négy van. Különbség van a közölt 3. parancsban is, mely a bibliai tízparancsolat 4. parancsa, és ez nemcsak az Úr napjának megszentelése, hanem a munka parancsa is: „Hat nap át dolgozzál és végezd minden munkádat, de a hetedik nap pihenőnap legyen.” Ez a megfogalmazás alkalmas nem hívők számára is.

A tízparancsolat nemcsak a vallásos embereknek szól, hanem minden embernek, ezért az első két tábla parancsait is úgy kell tolmácsolni, hogy az minden emberhez szóljon. Vegyük példának az 1. parancsot. Érték: helyes cél és helyes életcél. Előíró parancs: Legyenek értelmes céljaid és helyes életcélod. Bűn: helytelen életcél, céltalanság. Tiltó parancs: Ne élj céltalanul és ne legyenek helytelen céljaid. Magyarázat: Az eredeti bibliai parancs arról szól, hogy az igaz Istent válasszuk, ne idegen isteneket. Átvitt értelemben az emberek számára az az isten, ami a legfontosabb. Ez egyben az életcél is meghatározza. Ily módon az istenválasztás az életcélválasztást is jelenti. Isteni rangra lehet emelni egy ideológiát, a pénzt, a hatalmat, élvezeteket stb. Ezek az idegen istenek. Az igaz Isten a szeretet, illetve az igazság. Ez is lehet életcél.

Az erény és bűn rövid fejezet, pedig ez az erkölcstan lényege. Hogy mi az erény, azt megtudjuk, de hogy milyen erények vannak, arról nem beszél a szerző. Jó lett volna a legfontosabb

erényeket röviden ismertetni. A 105. oldalon felsorolja az emberiség halálos bűneit. Itt a kollektív bűnöket keveri az egyéni bűnökkel, bár a kollektív bűnök is egyéni bűnökre vezethetők vissza. A bűnök közt említi az érzelmi élet elszegényedését. Ez valóban nagy baj, de úgy gondolom, hogy ez inkább következménye egyéb bűnöknek és helytelen felfogásnak.

A harmadik rész a mindennapok erkölcstanáról szól. Ez három egységre tagozódik, az önmagunkkal szembeni erkölcsi feladatokra, a másik emberrel való kapcsolatokra és a társadalmi etikára. A 108. oldalon kezdődő fejezet a testi-lelki egészség védelmével foglalkozik. A helyes táplálkozásról részletesebben lehetett volna beszélni. Az elmondottaknak csupán annyi a lényege, hogy a szükséges anyagokat tartalmazza a táplálékunk és a káros anyagokat ne. Mik ezek? A lelki egészségről is keveset szól a szerző. Mit jelent a lélek egészsége és betegsége? Miként tartható fenn a lélek egészsége és mi okozza a betegséget? Úgy tűnik, ezek a kérdések megválaszolatlanok maradtak.

Erkölcsei kötelességként említi a kétet a szakképzettség és a szellemi műveltség megszerzését. Mi motiválja az embert abban, hogy ezt a kötelességet teljesítse vagy ne teljesítse? Ez fontos lehet, hiszen az ifjúságot rá kellene venni ezen kötelességek teljesítésére. Jó, hogy itt megemlíti a színvonalatlan műveltségfelfogást. Ezzel a valóságot igyekszik bemutatni, amit más helyeken hiányolok. A 118. oldalon említi, hogy ritka a minden nemesebb, magasabb eszme iránt közömbös ember. Ez meglehetősen idealizált kép, ezen lehetne vitatkozni. A 118. oldalon az utolsó bekezdésben ezt olvassuk: „senkit sem lehet meggyőződése miatt üldözni”, itt a lehet helyett szerencsésebb kifejezés volna a szabad. Az akarat fejlesztésének tárgyalásakor meg lehetett volna említeni az önmegtartózkodás kétféle mód-

ját. Amikor olyasmit teszünk, amit nem szeretünk, vagy lemondunk valamiről, amit szeretünk. Az első csoportba tartozik a tanulás, a másodikba számos káros dolog, mely szokásunkká vált vagy élvezetet nyújt.

A 185. oldalon az emberi jogok felszólásából kimaradt a szólás-szabadság. A 201. oldalon az első sorban ezt olvassuk: „az egyház álláspontja”. Egy katolikus kiadvány esetén ez a megfogalmazás elfogadható, de a zömében ateista pedagógusok ebből nem tudják, melyik egyházzal van szó. Tehát azt kellett volna mondani, hogy katolikus egyház vagy keresztény etika, keresztény felfogás.

A negyedik rész nem szokványos erkölcsstan, hanem egy újfajta próbálkozás. A szeretet erkölcsstanának is nevezhetjük, és ez egyre inkább aktuálisabbá válik a mai korban. Nem mehetünk el közömbösen a bajba jutott ember mellett, és az ifjúságot is arra kell nevelni, hogy próbáljon segíteni a rászorulókon. A bajba jutott emberek közül foglalkozik a fejezet a betegekkel, a szenvedélybetegekkel, a fogyatékosokkal, akiket akadályozott embereknek nevez, valamint a bűnözőkkel és a velük kapcsolatos erkölcsi kötelességeinkkel.

A 193. oldallal kezdődő fejezet foglalkozik a betegségekkel. Etikai szempontból hangsúlyozni kellett volna, hogy a betegségek nagy részét az ember maga szerzi magának helytelen életmódjával. Tehát a betegség és a fogyatékoság az erkölcs oldaláról szemlélve úgy is megjelenik, mint a bűn büntetése. (Például vérbajos anya gyermeke vakon szület, és a cukorbetegséget is többnyire a helytelen életmóddal szerzik az emberek.) Természetesen a bajba jutott emberen segíteni akkor is erkölcsi kötelesség, ha saját hibájából jutott bajba.

A 243. oldalon olvassuk: „Az igazságszolgáltatás, a bíraskodás célja tulajdonképpen az, hogy az etika szabályai a gyakorlatban megvalósuljanak.

Itt két hiba is van. Először az igazságszolgáltatás és a bíraskodás két különböző dolog. Igaz, hogy igazságügyről szoktak beszélni, de ez a név nem fedi a valóságot, mivel a bíróságok saját véleményük szerint is nem igazságot szolgáltatnak, hanem a jogszabályokat alkalmazzák, melyeket viszont már érdekek motiválhatnak. Az erkölcsstan nem tartalmazhat megtévesztést, ha a jog tartalmaz is. Ha etikailag felülvizsgálánk, akkor az igazságügyi minisztériumot jogügyi minisztériumnak kellene nevezni. A másik hiba az említett mondatban az, hogy a bíraskodás nem az etika szabályait, hanem csupán a jogszabályokat alkalmazza, márcsak azért is, mert Magyarországon nincs hivatalosan elfogadott etika.

Összegezve: Az Erkölcstani vázlatok nem vallásos erkölcsstan. És ebből a szempontból úttörőnek számít, mert az úgynevezett semleges erkölcsstannak megfelel még akkor is, ha néhány szerző keze nyomán felismerhető a katolikus felfogás. Ugyanis nem képzelhető el, hogy világnézet nélküli szerző jó erkölcsstant tudjon írni. Erkölcstan tárgy nincs a jelenleg érvényben levő tantervben, ezért az erkölcsstan csak osztályfőnöki órán tanítható. Erre a célra ez a könyv megfelel, és így elsősorban az osztályfőnökök fogják használni.

Kifogásolható, hogy a könyv ideális képet nyújt a valóságról. Ezen csak azért nem lehet csodálkozni, mert aki végigélte a pártállam 40 évét, az megszokta, hogy nem a valóságot kell leírni, hanem azt, amit valóságnak szeretnének látni. A könyv úgy festi le a társadalmat, mint ahol minden szép és minden jó. Egy tipikus példa erre a 85. oldalról: „a jog az élet tipikus helyzeteire alkalmazza az erkölcsi törvényeket”. Ez nemcsak idealizálás, hanem valótlanság is. Ugyanis a jog már régen elvált az erkölcsantól. Az állami törvényeket és jogszabályokat érdekek motiválják és nem az erkölcs szabályai. Ha ez nem így

volna, akkor nem kellene minden kormányváltásnál a törvényeket és jogszabályokat megváltoztatni, hiszen az erkölcsi törvényeket nem kell megváltoztatni. A közölt tárgykörökben jó és alapos ismertetést adnak, de vajon bizonyosan ezek-e a legfontosabb tárgy-

körök? Hiányzik az erkölcsi törvények részletes ismertetése, pedig a jó és rossz között csak az erkölcsi törvények ismeretében tudunk különbséget tenni. A könyv a kitűzött célnak mégis megfelel, és az említett kisebb-nagyobb hibák nem csökkentik az értékét.

Szabó Pál Tivadar (szerk.): *Erkölcstani vázlatok. Tankönyvpótló jegyzet*, IKVA Kiadó, Budapest, 1994. 288 o..

Légrádi László

Comenius-tanulmánygyűjtemény Szlovákiából

1992-ben volt 400. évfordulója Comenius születésének. Az európai neveléstörténet e kiemelkedő személyiségéről ebből az alkalomból világszerte megemlékeztek. Így történt Szlovákiában is. 1992. március 30–31-én nagyszabású nemzetközi konferenciát tartottak ezzel a címmel: „J. A. Komenský a slovenská kultúra” (*Comenius és a szlovák kultúra*). A konferencia teljes anyagát a pozsonyi Komenský Egyetem 1993-ban terjedelmes kötetben (418 oldal) megjelentette. A szerkesztők kedves gesztusa, hogy a kötet magyar nyelvű tartalomjegyzéket is tartalmaz.

A konferencia beköszöntőjét *Alexander Dubček*, a csehszlovák országgyűlés akkori elnöke mondta. (Emlékeztetőül: Csehország és Szlovákia szétválása 1993. január 1-jén következett be.)

A konferencia igen sok szakembert mozgósított, összesen 81 szakmai előadás hangzott el. Ezek mindegyikének szövege megtalálható a kötetben.

A legtöbb előadó szlovák és cseh nemzetiségű volt. Előadásaikban feltárták Comenius hatását a mai Szlovákia területére a régmúlt századokban. (*M. Hamada*: Comenius és a szlovák kultúra a 18. század végéig; *J. Psenák*: Comenius és a szlovák iskola és pedagógia a 19. században; *A Cuma*: Comenius és a

szlovák iskola és pedagógia a 20. században.) Vizsgálták Comenius hatását a művelődés egyes ágaira. (Például *M. Kopecký*: Comenius verstana és Szlovákia; *R. Brtán*: Comenius poéziája és prózája a szlovák irodalomban; *H. Voisine-Jechová*: Az Orbis sensualium pictus és a barokk festészet; *E. Szorádová*: Zenei témájú ismeretek Comenius pedagógiai műveiben és fejlődésük az európai barokk zene szempontjából; *E. Hleba*: Comenius visszhangja a szlovák irodalomtörténetben; *M. Novacká*: Comenius és az antik kultúra; *M. Klosová*: Comenius és az antik mitológia; *M. Cesnaková-Michalcová*: Comenius, a drámaíró és színházi teoretikus és hatása a szlovák drámaírásra stb.)

Számos előadás vetette össze Comenius elveit a XX. századi pedagógia kérdéseivel. (*M. Bacová*: Comenius didaktikája a jelenlegi didaktikai irányzatok szempontjából; *Z. Veselá*: Az iskolaügy néhány problémája Comenius örökségének tükrében; *V. Sutáková*: A kommunikációs készség fejlesztésének jelentősége Comenius műveiben; *J. Seprád*: Az alkotás értelmezése Comenius műveiben és a mai szlovák pedagógiában; *J. Pastier*: Comenius öröksége megköveteli az oktatás és nevelés demokratizálását; *L. Kovac*: Comenius módszerősége a kérdéseiben és nem a